

EVROPA *po roce 1945*

J. ROBERT WEGS
ROBERT LADRECH

VYŠEHRA D

keynesiánských zásad přestaly přinášet okamžité výsledky, tak jako tomu bylo v letech padesátých a na počátku let šedesátých, a optimismus Evropanů se s klesající mírou růstu a stoupající nezaměstnaností pomalu vytrácel. Ekonomové svolávali nespočetné konference, které měly definovat příčiny problémů a nalézt východisko z hospodářské stagnace.

Propad byl však pravděpodobně nevyhnutelný. Míra růstu byla celá dvě desetiletí mimořádně vysoká, nicméně nemohla na takové úrovni zůstat navždy. S úrovní spotřeby blížící se úrovni ve Spojených státech začali Evropané čelit podobným těžkostem jako Američané. Poptávka měla své meze, bylo ji však možné stimulovat a tak zachránit vysokou míru růstu. Evropa byla závislejší na vývozu než Spojené státy, nyní navíc čelila konkurenci států s vysokou produktivitou a levnou pracovní silou, především Japonska. Stoupající nezaměstnanost tlumila domácí poptávku.

Vyspělé evropské země v budoucnu jen stěží dosáhnou poválečných ekonomických ukazatelů a budou se muset smířit s určitou mírou nezaměstnanosti. Podle názoru Johna Kennetha Galbraitha může být poptávka uměle povzbuzována, pokud přesvědčíme zákazníky, že určité zboží prostě musejí koupit, existuje však moment, kdy už je trh prostě nasycený.

5] Politická situace v západní Evropě od roku 1948 do konce šedesátých let

Francie hodlá opět suverénně vládnout nad svým vlastním územím, kde je v současnosti omezována neustálou přítomností spojeneckých vojsk a používáním svého vzdušného prostoru. Rovněž hodlá ukončit své členství ve vrchním velitelství a napříště nedávat své vojenské síly k dispozici NATO.

Guy de Carmoy, *Francouzská zahraniční politika (Les Politiques Étrangères de la France, 1944–1966)*

Od roku 1948 do konce šedesátých let byl politický vývoj v Evropě do značné míry určován rychlým ekonomickým růstem v západní Evropě a zlepšujícími se vztahy mezi Východem a Západem. Vládnoucí umírněné strany napravo od středu se po roce 1948 dokázaly vyhnout hlubším hospodářským krizím, a tak je levice vážně neohrožovala. Rostoucí blahobyt spojený s rozšiřováním výhod sociálního státu a s plnou zaměstnaností tlumil požadavky na skutečně revoluční politické změny. Levicové strany, která přišly o moc v důsledku zlepšující se ekonomické situace i kvůli vlastní až příliš revoluční rétorice, se začaly přiklánět spíš k reformní než k revoluční politice. V čele socialistických stran se objevili noví vůdci – umírnění reformisté – jako například Willy Brandt v SRN.

Pouze komunistické strany ve Francii a Itálii podporované především dělnickou třídou i nadále prosazovaly revoluční myšlenky a cíle, ovšem pouze slovy, nikoli činy. Jejich nadšení však rázem ochladlo, když Sovětský svaz v roce 1956 krvavě potlačil povstání v Maďarsku. V šedesátých letech se sociálnědemokratické strany v Itálii a Německu udržely u moci jen proto, že ustoupily od svých dřívějších idejí, přerušily své styky s revolucionáři a změnily se v reformní strany typu britské Labouristické strany či skandinávských sociálních demokratů. V zahraniční politice vedlo hospodářské oživení a zmírnění mezinárodního napětí během studené války k tomu, že Evropa postupně znovu nabyla ztracené sebevědomí a začala omezovat vliv Spojených států, což platilo především pro de Gaullova Francii.

Politická situace v Itálii

Důsledky hospodářského rozkvětu a studené války jsou v tomto období v Itálii zřetelně patrné. Jak bylo uvedeno ve třetí kapitole, studená válka

a vliv Spojených států přiměly křesťanské demokraty (*Partito della Democrazia Cristiana*, PDC), aby v roce 1947 vytlačili komunisty (*Partito Comunista Italiano*, PCI) z vlády. Téhož roku došlo k rozdělení Italské socialistické strany na reformní sociálnědemokratické křídlo v čele s Giuseppem Saragatem (*Partito Socialista Democratico Italiano*, PSDI) a dosud stále revoluční socialisty (*Partito Socialista Italiano*, PSI) vedené Pietrem Nennim a Lelio Bassem. Ve čtyřčlenné vládní koalici, kterou stmeloval jen společný odpor vůči komunismu, Saragat nenacházel podporu pro své reformní ideály, zejména poté, co se křesťanští demokraté začali ve stále větší míře opírat o katolickou církev, velké podniky, pozemkové vlastníky, vyšší střední třídu a rolnictvo.

Nakonec však byly některé z reforem prosazovaných Saragatem zahájeny, a to hlavně s pomocí levicové frakce Křesťanskodemokratické strany vedené de Gasperim. V letech 1949 až 1950 došlo na jihu Itálie k vyvlastnění asi dvaceti milionů akrů půdy a k jejímu prodeji rolníkům. Po této počáteční fázi pozemkové reformy se však už PDC nepodařilo dotáhnout ji do konce. Situaci dočasně usnadnil jen masový odliv obyvatelstva do průmyslových oblastí na severu. V důsledku toho získala PCI ve volbách v roce 1953 na jihu víc než milion hlasů. Mezitím Nenni a jeho socialistická strana začali těsněji spolupracovat s komunisty. Toto spojení však Nenniho neuspokojovalo, a proto v roce 1953 nabídl, že přeruší s komunisty styky a uzavře koalici s křesťanskými demokraty, získá-li výměnou za to významné pozice v kabinetu. De Gasperi jeho návrh odmítl. On i několik jeho nástupců v premiérském křesle dokázalo sestavit vládu jen s těsnou většinou, což ji v příštích pěti letech téměř paralyzovalo. Křesťanští demokraté, vnitřně velice nejednotní, museli vládnout jako menšinová vláda nebo hledat spojení mezi malými centristickými uskupeními, protože nechtěli vstoupit do koalice ani s levicovými, ani s pravicovými stranami. Vlády se střídaly v rychlém sledu podle toho, která z frakcí ve straně měla právě navrch. Tento stav byl umožněn jen tím, že ekonomika kvetla a mezinárodní situace se zlepšovala.

Ve volbách v letech 1953, 1958 a 1963 posilovala své postavení levice. To vyplývalo z uvolňování napětí, rychlého hospodářského růstu a umírněných postojů vůdce PCI Palmira Togliattiho. Komunisté reagovali na rostoucí všeobecný pocit prosperity projevující se mimo jiné v tom, že dělníci volili méně radikální odborové představitele. Togliatti, šokovaný maďarskými událostmi v roce 1956, dospěl k přesvědčení, že posun jeho strany k pravici je správný.

Když se v roce 1957 Nenni rozešel s komunisty a usiloval o spojení s PDC, zvolil Togliatti ještě pravicovější kurs, aby obnovil levicovou koalici. Nenni však i přesto nadále hledal možnosti, jak získat pro socialisty místo v koalici s křesťanskými demokraty. Jeho pokus v roce 1957 ztroskotал, neboť tehdy nad Nennim ve straně zvítězilo levicové křídlo a to se spolupraci

s PDC nesouhlasilo. Když se mu však nakonec podařilo získat pro své záměry ve straně většinu, jeho levicoví odpůrci se odtrhli a založili v roce 1964 samostatnou Socialistickou stranu proletářské jednoty (PSIUP).

Nenni ve svých snahách o koalici s křesťanskými demokraty konečně uspěl v roce 1962, kdy představitelé PDC s jejím vznikem souhlasili. Ovšem levicové křídlo PDC, vedené Aldem Morem a Amintorem Fanfanim, se pokoušelo „otevřít dveře levici“ už od roku 1958. I když v samotné Křesťanskodemokratické straně existovala proti spojení se socialisty stále silná opozice, veřejnost ho v rostoucí míře podporovala. Značný příklon k levici vůbec, patrný od parlamentních voleb v roce 1958, naznačoval, že voliči považují strany nalevo od středu za přijatelnější a nejsou už spokojeni s monopolem vlády křesťanských demokratů.

Na tom, že Italové začali podporovat socialisty a jejich reformní plány, měl lví podíl také fakt, že ideu sociálního státu uznal v šedesátých letech i Vatikán. Tato obrovská změna byla přímým důsledkem volby nového papeže, jímž se v roce 1958 stal kardinál Angelo Roncalli, jenž přijal jméno Jan XXIII. Kardinál sám pocházel z velice chudého prostředí a s problémy a zlořády tohoto světa měl vlastní zkušenosti, které ještě umocnily jeho diplomatické mise na Balkáně a pak ve Francii, kde působil jako papežský nuncius. Když se ujal papežské funkce, pevně se rozhodl sladit politiku církve s politickými a sociálními změnami moderního státu. To v praxi znamenalo obrát od dlouholetého negativního postoje Vatikánu vůči všem formám socialismu a vstřícný přístup k sociálnímu státu, zaváděnému po celé Evropě. V papežské encyklice *Mater et Magistra* (*Matka a učitelka*), vydané v roce 1961, vyjádřil Jan XXIII. svůj souhlas se smíšenou ekonomikou, plánováním a sociální spravedlností. Ve své druhé zásadní encyklice *Pacem in Terris* (*Mír na Zemi*) z roku 1963 pak stvrdil tento nový kurs Vatikánu, a to jen několik týdnů před parlamentními volbami.

Aldo Moro směřoval Křesťanskodemokratickou stranu k těsné spolupráci se socialisty, a to především na místní úrovni. S podporou, kterou mu zajistilo na čtyřicet takových regionálních koalicí, přesvědčil spolu s Fanfanim většinu svých stranických kolegů, aby v roce 1962 souhlasili se spojením s PSI. Socialisté museli akceptovat prozápadní postoj Itálie, včetně jejího členství v NATO a EHS, naopak křesťanští demokraté přistoupili na návrh socialistů znárodnit elektrárenské společnosti a rozšířit počet regionálních vlád. Tomu se křesťanští demokraté zprvu bránili, neboť se báli, že v nich získá vliv levice. Když však levice ve volbách v roce 1963 ještě posílila své pozice, což jasně naznačilo, že veřejnost touží po změnách a reformách, Moro přesvědčil i ty nejzatvrzejší poslance strany, že jeho politický kurs je nezbytně nutný, nemá-li PDC přijít o moc zcela. Po jistých počátečních potížích sestavil Moro vládu se socialisty, v níž Nenni přijal funkci vicepremiéra. Jak se uvol-

ňovalo mezinárodní napětí a komunistická strana se stále více měnila ve stranu reformní, tento levicový trend italské politické scény pokračoval až do sedmdesátých let.

Politická situace ve Spolkové republice Německo

V SRN se důsledky hospodářské prosperity projevovaly v politické a vládní rovině víc než v kterékoli jiné evropské zemi. V procesu, označovaném často za hospodářský zázrak, se SRN počátkem šedesátých let opět zařadila mezi vedoucí ekonomické mocnosti. Německý export vzrostl v letech 1950 až 1963 z 8,4 miliard marek na 52,3 a tvořil tak 11 % světového exportu. V téže době se průmyslová produkce téměř ztrojnásobila. Rychlý hospodářský růst umožnil křesťanskodemokratickému kancléři (CDU) Konradu Adenauerovi vládnout autoritativním stylem. Adenauer byl hluboce přesvědčen, že neúspěchy Výmarské republiky (1919–1933) zavinila slabá vláda a vzájemná revnivost mnoha politických stran. Spolu s de Gaullem věřil, že přílišná demokracie vede k politickému i hospodářskému úpadku. S podporou velké části veřejnosti, jež souhlasila s jeho politikou stability a antikomunismu, zavedl systém „kancléřské demokracie“, při jakékoli možné příležitosti obcházející autoritu *Bundestagu*. Ze strachu, že by to mohlo zpomalit hospodářský růst nebo poškodit křehkou pozici Německa na mezinárodní scéně, se však proti tomu, jak kancléř široce využívá své výkonné pravomoci, zvedlo jen málo opozičních hlasů.

Kabinet kladl na prvním místě důraz na zvýšení průmyslové výroby, teprve pak na sociální rovnost. Díky hospodářskému boomeru se ovšem dělníci mohli chlubit vyššími mzdami než jejich kolegové v ostatních západoevropských zemích. Také odbory, podílející se na prosperitě země, ustoupily od jakýchkoli zmínek o Marxovi a přijaly obdobnou politiku jako odborové organizace v Severní Americe. Debat o sociálních zákonech na půdě *Bundestagu* se zúčastnili i členové Svazu německých odborů (*Deutscher Gewerkschaftsbund*, DGB), přičemž dělníci získali zastoupení v řídicích orgánech většiny velkých průmyslových podniků. Tento stav trval až do devadesátých let.

V určitém ohledu Adenauerova vláda poskytla Němcům stabilitu a sebe-důvěru, tolik nutné k překonání traumat z porážky a k rekonstrukci zničené země, a přispěla k tomu, že ostatní evropské státy začaly Spolkovou republiku přijímat mezi sebe. Adenauerův zapřisáhlý antifašismus, kvůli němuž byl za války vězněn, stejně jako jeho výkonnost a poctivost znovu vzkřísily hrdost Němců na jejich vlast a Evropanům vrátily důvěru v obnovený německý stát. Adenauerovo přátelství s Francií umožnilo navrácení Francií okupovaného Sárska Německu v roce 1957 a vedlo k široké spolupráci mezi oběma souse-

dy. Adenauer prosazoval spojení německých ozbrojených sil s francouzskými, italskými, nizozemskými a belgickými v Evropském obranném společenství (EOS) navrženém v roce 1950.

Jeho zahraniční politika silně akcentovala orientaci na Západ, který v té době potřeboval spojence ve studené válce a v korejském konfliktu. Oba tyto faktory vedly nejprve k novému vyzbrojování Německa v rámci NATO, s čímž poté, co Británie slíbila zachovat v SRN své základny, souhlasila i Francie, a nakonec k vyhlášení nezávislosti Spolkové republiky v roce 1955. Adenauer také dovedl Německo ke členství v Evropské radě, Evropském společenství uhlí a oceli a nakonec ke vstupu do EHS.

Jeho agresivní prozápadní politika rovněž vyústila v odmítnutí sovětského návrhu z roku 1954, podle něhož mělo Německo vyměnit své znovusjednocení za neutralitu. Adenauer se mimo jiné obával, že v obnoveném Německu by jeho strana ztratila vliv, neboť většina východních Němců se hlásila k protestantismu a sotva by volila křesťanské demokraty, opírající se o katolickou církev.

Sovětský svaz ovšem připojil k návrhu takové podmínky (např. žádal, aby všechna spojenecká vojska odešla ještě před prvními volbami), na něž by západní spojenci nikdy nemohli přistoupit. Navíc jak SSSR tak Západ chtěly, aby nové Německo bylo vytvořeno podle jejich vlastních představ. Chruščov se domníval, že může být sjednoceno jen tehdy, přijme-li „politické a sociální výdobytky“ NDR, což spojenci a Adenauer pochopitelně nechtěli akceptovat. A konečně, ani Francie ani Sovětský svaz nijak nejásaly nad představou, že by opětovně sjednocené Německo mělo téměř sedmdesát milionů obyvatel.

Snad největší změnou, k níž v důsledku hospodářské prosperity došlo, byla transformace německé sociálnědemokratické strany (*Socialdemokratische Partei Deutschlands*, SPD). Až do poloviny padesátých let ji vedli předváleční sociální demokraté, kteří byli pronásledováni nacisty. Jejím prvním poválečným předsedou se stal Kurt Schumacher, jenž v nacistických koncentračních táborech strávil deset let. Pod jeho vedením strana podporovala sjednocení země, bránila se těsné spolupráci s kapitalistickým Západem a ostře nesouhlasila se vstupem do NATO, se znovuvyzbrojováním německé armády a s evropskou integrací. Když se však SPD nedařilo získat nejdůležitější vládní posty ani významně ovlivňovat politická a ekonomická rozhodnutí, začali mladší členové zpochybňovat její ortodoxní marxistický program a agitovat za reformní kurs v rámci liberálního státu. Reformisté pak postupně nahradili své revolučněji naladěné soudruhy na místní úrovni.

K nejdramatičtější změně došlo s volbou Willyho Brandta předsedou berlínské SPD v roce 1958. Vysoké volební zisky CDU v parlamentních volbách v roce 1957 poskytly reformistům pádný argument, že SPD musí přizpůsobit svůj program tomu, co sami nazývali „ekonomická a politická realita dneška“.

Na sjezdu SPD, konaném v listopadu 1959 v Bad Godesbergu, reformní většina ve straně odsoudila komunismus slovy: „Diktatura proletariátu už dnes není na pořadu dne.“

Poměrem hlasů 324 ku 16 sjezd rozhodl o změně stranického programu téměř ve všech podstatných otázkách. Strana opustila marxistickou terminologii, odmítla znárodnění průmyslu, akceptovala soukromé vlastnictví a přijala prozápadní orientaci země i vyzbrojování německých sil. Těm, kteří stále ještě lpěli na marxistickém přístupu, vzal vítr z plachet hospodářský úspěch sociálně tržní ekonomiky, podložený teorií Ludwiga Erharda.

To, že toto řešení bylo správné, potvrdily reformistům i výsledky parlamentních voleb v roce 1961, kdy SPD získala v *Bundestagu* 190 křesel oproti bývalým 169, zatímco CDU si pohoršila: namísto 270 mandátů dosáhla jen 242. Jejich vítězství posléze zpečetila volba předsedy strany, jímž se stal Willy Brandt, oblíbený starosta Západního Berlína (1964).

Volby z roku 1961 navíc ukázaly, že CDU začíná mezi voliči ztrácet své výsadní postavení. Jejich jisté rozčarování lze připsat i na vrub zpomalujcímu se hospodářskému růstu a počátku slabé recese. K dalším faktorům patřila také politická rivalita v CDU a Adenauerovo stále autoritativnější chování. V roce 1959 Adenauer souhlasil, že se stane prezidentem a úřad kancléře přenechá Ludwigu Erhardovi. Funkce prezidenta je však pouze čestná a formální. Když si tedy Adenauer uvědomil, že skutečným vládcem Německa bude Erhard, kterého navíc neměl rád, od svého původního rozhodnutí ustoupil. Takové jednání německá veřejnost sice tolerovala, ovšem jen v dobách rychlého hospodářského rozmachu a nejisté budoucnosti. Nyní se časy změnily.

Po volebních ztrátách, které CDU utrpěla v roce 1961, se Adenauerovi podařilo sestavit nový kabinet výhradně pod podmínkou, že před dalšími volbami, plánovanými na rok 1965, odejde do důchodu. Ještě předtím však došlo k dalšímu incidentu, který poškodil nejen jeho pověst, ale otrásl i celým táborem spojených křesťanských stran CDU/CSU. Ministra obrany Franze Josefa Strausse (CSU) rozzuřil článek v týdeníku *Der Spiegel*, který podle jeho názoru prozradil tajné vojenské informace, a tak dal pět členů redakce zatknout. Když pak Strauss i Adenauer odmítli nést politickou odpovědnost za celou aféru, ministři za Svobodnou demokratickou stranu (*Freie Demokratische Partei*, FDP) pohrozili demisí, čímž by padla celá vláda. Strauss musel nakonec rezignovat a Adenauer slíbil, že odejde z funkce na podzim 1963.

Tento skandál zpochybnil to, zda Adenauer – a nepřímou i celá CDU – respektují zásady demokratické vlády. Navíc pošpinil kancléřovo renomé a jeho nástupci Ludwigu Erhardovi značně ztížil pozici. Aféra vyvolala v celém Německu vlnu kritiky mnoha programů CDU, při níž si Adenauerovi oponenti stěžovali, že se Němcům v důsledku jeho autoritativního přístupu nedostalo řádné výchovy k demokracii a jejím principům. Byl to jasný signál,

že si německá veřejnost za žádnou cenu nepřeje návrat k jakékoli formě diktatury.

Když se Erhardovi nepodařilo zastavit hospodářský propad, vystoupila FDP roku 1966 z vládní koalice, a otevřela tak SPD cestu ke spojení s CDU/CSU (1966) a později sama uzavřela koalici s SPD (1969).

Politická situace ve Francii

Změny na francouzské politické scéně byly právě tak dramatické jako na německé. Francouzská socialistická strana (*Section française de l'Internationale ouvrière*, SFIO) přijala už v roce 1945 západní orientaci francouzské zahraniční politiky a vstoupila do koalice s Lidovým republikánským hnutím (*Mouvement républicain populaire*, MRP). Vůdce socialistů Ramadier odmítl podpořit kandidaturu komunisty Thoreze na funkci premiéra. Vyloučení jak komunistů, tak gaullistů z vlády po roce 1947 vytvořilo mimořádně křehkou alianci levicových a centristických stran, především SFIO, MRP, radikální strany a umírněných. Tato čtyřkoalice udržovaná při životě především společnou nechutí ke komunistům a k de Gaullovi se nemohla shodnout ani na jednotném postupu v ekonomice, ani v koloniální politice.

Existence devatenácti rozdílných vlád v letech 1948 až 1958 bránila Francii v energickém řešení palčivých domácích i zahraničněpolitických problémů. Snad jen osmiměsíční kabinet radikála Pierra Menděse-France se mohl pochlubit jistými úspěchy. Toto paralyzování exekutivy, ve Francii nazývané *immobilisme*, pramenilo z vnitřního rozkolu mezi pravíci a levíci, jenž bránil jakékoli legitimně zvolené vládě pracovat a fungovat delší dobu. Na pravé straně spektra bojovali o moc tradiční konzervativci, gaullisté, kolonialisté a radikální extrémně pravicoví poujadisté. Levice byla rozštěpena mezi komunisty a dvě socialistické strany. Centristické strany si nedokázaly získat dlouhodobější podporu voličů, například křesťanskodemokratické MRP setrvalo ztrácelo přízeň svých levicověji orientovaných členů, kteří odcházeli k socialistům, zatímco pravicovější vstupovali k umírněným či gaullistům. Ani de Gaullovi se nedařilo udržet si oblibu veřejnosti. Národní hnutí, jež sám v roce 1947 založil pod názvem Sdružení francouzského lidu (*Rassemblement du peuple français*, RPF), získalo v říjnu téhož roku v komunálních volbách 40 % hlasů, pak však rychle ztrácelo, neboť jeho konzervativní přívrženci dávali přednost tradičním pravicovým uskupením. V parlamentních volbách roku 1951 se stalo nejsilnější stranou především díky změně volebního zákona, kdy byl poměrný systém nahrazen většinovým. Ten umožňoval straně či koalici, jež ve volebním obvodu získala většinu, obsadit všechna křesla v dané oblasti. Avšak posun RPF k tradiční stranické politice počátkem padesátých

[96] *Politická situace v západní Evropě od roku 1948 do konce šedesátých let*

let přiměl de Gaulla podruhé opustit politickou scénu (1955). Změna volebního systému vedla k tomu, že MRP a socialisté jako nevlivnější strany uvolnily místo pravicovému křídlu radikální strany a ještě konzervativnějším nezávislým. Ve volbách v roce 1951 MRP přišlo téměř o polovinu svých stoupců, kteří raději volili RPF.

V padesátých letech se vlády rychle střídaly, jak se problémy s koloniemi hromadily, ovšem ani dílčí úspěchy v jejich řešení nebyly zárukou stabilní vlády. Premiér Mendès-France ukončil francouzské vojenské angažmá v Indočíně a v roce 1954 poskytl autonomii Tunisku, přesto musel o rok později rezignovat, když se mu nepodařilo změnit ekonomickou politiku své radikální strany a od liberalismu přejít k plánovanému hospodářství. Vládní koalice z roku 1956 vedená radikálem Mendès-France a socialistou Guy Molletem se neudržela u moci dlouho a padla počátkem roku 1957 pod tlakem pravicové opozice poté, co ztroskotaly její pokusy o daňovou reformu.

V polovině padesátých let byly politické změny vyvolávány především problémy zahraničními, jako byl například vznik EOS, válka v Indočíně, suezská krize a zejména situace v Alžírsku, které zatlačovaly domácí otázky do pozadí. Povstání v Alžírsku ukončilo existenci Čtvrté republiky a vyneslo de Gaulle opět k moci. Navíc mu umožnilo zásadním způsobem změnit postavení dosud dominantního zákonodárského sboru. To jemu i Francii načas zajistilo vedoucí pozici v Evropě, což některé pozorovatele přimělo k tomu, aby léta 1958 až 1968 označili termínem „de Gaullova éra“. Evropě jako celku dalo de Gaullovo řešení alžírské krize nový pocit důvěry a respektu, což jí umožnilo nastoupit nezávislejší kurs.

Otázka Alžírsku rozdělila Čtvrtou republiku na dva tábory. Pravice včetně gaullistů ostře nesouhlasila s jakýmkoli ústupky alžírským povstalcům. Jejich nesmlouvavý postoj podporoval víc než milion francouzských kolonistů, z nichž čtyři pětiny se narodily v Alžírsku, a i většina francouzské armády. Ztráta Indočíny v roce 1954, neúspěch anglo-francouzských jednotek při tažení proti Násirově Egyptu v roce 1956 a poskytnutí nezávislosti Tunisku a Maroku téhož roku přiměly francouzskou pravici a vojenské kruhy k rozhodnutí, že Alžírsko se Francie nesmí za žádnou cenu vzdát. Vojáci, jejichž počet do roku 1957 dosáhl v Alžírsku téměř půl milionu, byli ovšem přesvědčeni, že v otázce „záchrany“ Alžírsku pro Francii se na vládu nelze spolehnout. Útoky pravice ohrožovaly stabilitu Čtvrté republiky a vedly k tomu, že se armáda do značné míry vymkla kontrole.

Právě rozhodný postup jinak váhavé Čtvrté republiky k řešení alžírské krize paradoxně přispěl k jejímu pádu. Vojenská akce francouzských jednotek proti povstalcům, provedená 31. ledna 1956, znemožnila schválení návrhu reformního zákona o Alžírsku, který mu přiznával místní autonomii a zrovnoprávňoval muslimské voliče s Evropany. Alžířané odmítli zákon akceptovat.

Když byl v květnu 1958 do čela kabinetu postaven Pierre Pflimlin (MRP), muž, o němž armáda i osadníci – kolóni – předpokládali, že bude Alžířanům ustupovat, okupovaly francouzské jednotky s podporou kolónů místodržitelství palác v hlavním městě Alžíru a založily Výbor veřejné bezpečnosti, vedený generálem Jacquesem Massuem. Pravicoví extremisté spolu s některými armádními důstojníky pak začali připravovat útok paradesantních jednotek na Paříž.

Tato situace hraničící s anarchií umožnila gaullistům vznést požadavek na návrat de Gaulla, který podle jejich názoru mohl jako jediný zabránit občanské válce. Po řadě jednání s prezidentem Reném Cotym schválilo Národní shromáždění jmenování de Gaulla premiérem. Generál se ujal funkce 1. června 1958. Když oznamoval Národnímu shromáždění, že sestavil novou vládu, aby zachránil republiku, jeden z poslanců skepticky varoval: „Dnes hraje komorní hudba, zítra bude vyhrávat dechovka.“

Krize poskytla de Gaullovi možnost vytvořit kabinet s takovými výkonnými pravomocemi, o nichž vždy snil. Nikdy se nevzdal názoru, že francouzské vládě nesmí „vládnout“ Národní shromáždění. Nyní mohl prosadit ústavu, která posílila exekutivní moc na úkor moci zákonodárné. Ústava, jež zahájila období tzv. Páté republiky, byla schválena osmdesáti procenty voličů 28. září 1958. Dávala prezidentovi právo jmenovat ministerského předsedu a rozpouštět parlament. I když se premiér a ministři teoreticky podíleli na řízení státu s prezidentem, de Gaulle měl nyní pravomoci srovnatelné s americkým prezidentem.

Volby v listopadu téhož roku jeho postavení ještě upevnily, neboť jeho nové politické uskupení – Svaz pro novou republiku (*Union pour la Nouvelle République*, UNR) – získalo v Národním shromáždění 212 z 576 mandátů. Návrat k volebnímu systému Třetí republiky, jenž vyžadoval provést doplňkové volby v okrscích, kde žádný kandidát nezískal většinu, snížil zastoupení komunistů a jejich spojenců ze sto padesáti poslanců na pouhých deset. V prezidentských volbách zvítězil de Gaulle s jasnou převahou, když v osmdesátitisícovém kolegiu volitelů dosáhl 78,5 % hlasů.

V roce 1958 asi ani samotnému de Gaullovi nebylo zcela jasné, čeho chce dosáhnout. Velký vliv na něho měla kritika ze zahraničí a možnost, že OSN odsoudí Francii za její akce v Alžírsku. To by ovšem ohrozilo jeho záměr vrátit Francii prestiž na světovém fóru. Nyní, vyzbrojen pravomocemi, jež mu poskytovala nová ústava, se mohl vypořádat s alžírským problémem se zvýšenou sebedůvěrou a znovu podřídit armádu kontrole vlády.

Generál ve snaze získat podporu vojenských kruhů zprvu nedával své úmysly příliš najevo, čímž vyvolal dojem, že chce Alžírsko pro Francii zachovat. I když v to zprvu doufal, v roce 1959 už pochopil, že alžířští povstalci vedení Frontou národního osvobození (FLN) rozhodně nebudou francouzskou nad-

vládu akceptovat. Stále sebevědomější vedení FNL odmítlo v září 1959 jeho návrh na sebeurčení země, jenž navíc vyvolal i ostrý odpor francouzských vojenských představitelů v Alžírsku, kteří jej počítali jako zradu. V lednu 1960 vypuklo v Alžírě ozbrojené povstání, tzv. „týden barikád“, proti de Gaullovi veliteli, ale bylo potlačeno, když se k němu samotná Francie nepřipojila.

Když koncem roku 1960 de Gaulle začal otevřeně hovořit o možnosti vzniku nezávislé alžírské republiky, armáda a kolóni přistoupili k ještě násilnějším akcím. V Alžírsku vznikla Organizace tajné armády (*Organisation de l'Armée Secrète*, OAS), která měla zastrašovat všechny stoupence svobodného Alžírka a svrhnout de Gaullova vládu teroristickými akcemi a atentáty. V dubnu 1961 se vzbouřili armádní generálové v Alžírě, ovládli ho a vyhrožovali i ozbrojenou akcí proti Francii. Na jejich porážce měla lvi podíl především de Gaullova ohromná prestiž. Prezident využil velké podpory francouzské veřejnosti a obrátil se přímo na vojenské jednotky s prosbou, aby odmítly následovat vzbouřené generály. Když se letectvo a námořnictvo postavily za prezidenta, generálové se museli vzdát.

V té chvíli se de Gaulle definitivně rozhodl alžírskou otázku a neposlušnost armády vyřešit tím, že bývalé kolonii poskytne samostatnost a vojáky převedl domů, do Francie. Dne 18. března 1962 se v Évian-les Bains sešli vyjednávači zastupující francouzskou vládu a alžírskou Frontu národního osvobození a dohodli se, že 3. července 1962 bude vyhlášena plná nezávislost Alžírka. Tyto tzv. Évianské dohody přiznaly francouzským osadníkům stejná práva jako Alžíránům a těm, kteří chtěli z Alžírka odjet, zaručily jisté majetkové kompenzace. Navzdory rozsáhlým teroristickým akcím OAS, které měly přimět kolóny, aby zemi neopouštěli, jich do roka zůstalo jen asi sto tisíc. Když se de Gaullovi konečně podařilo skoncovat s alžírskou otázkou a nastolit pořádek v armádě, obrátil svou pozornost ke svému dalšímu cíli, jímž mělo být dosažení francouzské hegemonie v Evropě.

Generál se domníval, že má-li zvýšit prestiž a moc Francie, musí ještě rozšířit prezidentské pravomoci a omezit vliv jednotlivých politických stran. Považoval je za „rozvratné“ síly, a proto se je snažil obcházet a obracet se přímo na obyvatelstvo prostřednictvím referenda. Aby ještě více posílil pozici prezidenta, vypsal v roce 1962 referendum o přímé volbě hlavy státu. Navzdory odporu Národního shromáždění, které referendum neschválilo, získal de Gaulle podporu 67,7 % voličů.

Nyní si už nemusel voliče spjaté s politickými stranami předcházet, aby se udržel u moci. Když Národní shromáždění kritizovalo jeho kabinet v čele s premiérem Georgesem Pompidouem, de Gaulle ho rozpustil a vypsal nové volby. Často hrozil svým odchodem a často varoval před slabostí parlamentní demokracie. Tyto kroky gaullistům pomohly získat 250 z 480 mandátů, a dosáhnout tak v zákonodárném sboru absolutní většiny.

I přes volební úspěchy začala de Gaullova popularita slábnout. Mnozí ne-souhlasili s tím, že roku 1963 zablokoval vstup Velké Británie do EHS, další se od něho odvrátili v okamžiku, kdy již bylo zřejmé, že hodlá redukovat francouzskou demokracii na minimum. Stále více Francouzů se domnívalo, že Francie by se neměla snažit budovat vlastní nezávislé vojenské síly jako odstrašující prostředek, nýbrž by se měla soustředit na domácí problémy. Volby v roce 1965 ukázaly jasný posun doleva. V prvních všelidových prezidentských volbách od roku 1848 de Gaulle získal pouhých 44 % hlasů; François Mitterrand, kandidát nově vytvořené Levicové federace sdružující socialisty, komunisty a radikály, dosáhl 32 % a Jean Lecanuet, představující centristickou koalici, obdržel 16 %. Avšak Francie v té době ještě nebyla zralá na socialistického prezidenta. V druhém kole voleb, v němž se střetl Mitterrand s de Gaullem, dostal de Gaulle 54,5 % hlasů. I přes toto vítězství však rostoucí odpor veřejnosti vůči jeho stylu vlády oslaboval pozice gaullistů a naopak posiloval francouzskou levici.

Ještě před definitivním vyřešením alžírského problému začal generál uskutečňovat další ze svých hlavních cílů, jímž bylo snížení vlivu Spojených států v Evropě. Vzhledem k tomu, že s výjimkou nechuti vůči francouzské levici nebyl příliš poznamenán ideologií, nevěřil ani v zápas mezi komunismem a kapitalismem o světovou nadvládu. Na rozdíl od Američanů chápal sovětské akce spíše jako tradiční snahu o udržení mocenské rovnováhy. Jinými slovy, domníval se, že sovětská rozpínavost se omezuje jen na střední a východní Evropu a pro Západ nepředstavuje žádné nebezpečí. Navíc věřil, že omezení amerického vlivu v oblasti nepovede k sovětizaci západní Evropy, nýbrž k rozšíření francouzské moci.

V březnu 1959 začal vyčleňovat francouzské námořní síly z kompetencí velení NATO ve Středomoří, což byl první krok vedoucí k vystoupení Francie z vojenských struktur NATO. Pokoření Moskvy během kubánské krize v roce 1962 a následné americko-sovětské akce směřující k uvolňování mezinárodního napětí utvrdily de Gaulla v přesvědčení, že sovětská „hrozba“ je pouhý „strašák“.

De Gaulle chtěl z Francie vytvořit nezávislou třetí sílu, stojící mezi oběma supervelmocemi, a proto se rozhodl vybudovat samostatné francouzské jaderné síly. V roce 1964 odmítl podepsat smlouvu o zastavení jaderných zkoušek navrženou Spojenými státy a Sovětským svazem, protože by bránila Francii v jaderných pokusech. V roce 1965 Francie vystoupila z Paktu pro jihovýchodní Asii (SEATO) a odmítla se účastnit společných cvičení NATO. V roce 1966 oficiálně stáhla své ozbrojené síly z NATO, jejíž vrchní velení se z Paříže přestěhovalo do Bruselu. Tuto demonstraci nezávislosti doprovázel i rychlý ekonomický růst, který Francii do roku 1965 vynesl zlaté rezervy v hodnotě šesti miliard dolarů.

I přes tyto kroky však de Gaulle nedokázal unilaterálně řešit spory mezi západní Evropou a SSSR, neboť Moskva v té době dávala jednoznačně přednost přímým jednáním s Washingtonem. Zahájil ale proces postupného uvolňování vazeb mezi Evropou a Spojenými státy, k němuž se na sklonku šedesátých a počátkem sedmdesátých let přidávaly i další státy, zejména poté, co USA zabředly do konfliktu ve Vietnamu.

Politická situace v Británii

Po porážce vnitřně rozštěpené a ideologicky nejednotné Labouristické strany v roce 1951 znovu zvítězila Konzervativní strana, která se udržela u moci až do roku 1964, a to především proto, že přijala koncepci sociálního státu, těžila z důsledků rychlého ekonomického růstu v několika obdobích a také z pokračujícího rozkolu labouristů. Do premiérského úřadu se ve věku sedmdesáti sedmi let vrátil i Winston Churchill, který v programech předcházejících labouristických vlád provedl jen malé změny. Zlepšující se ekonomické podmínky mu umožnily zrušit přidělový systém, což byl problém, který přispěl k pádu labouristického kabinetu, a zahájit kampaň konzervativců, slibující postavit víc než tři sta tisíc domů ročně, a tím snížit nedostatek bytů a stimulovat další hospodářský rozkvět.

Churchill, nyní přesvědčený, že Britové chtějí žít v sociálním státě, neučil nic víc, než lehce zvýšil poplatky za lékařskou péči a labouristický program znárodnění změnil tak, že platil pouze v ocelárnách, slévárnách a silniční dopravě. Labouristická politika zvyšování daní z příjmu však doznala změn, neboť konzervativci se snažili dosáhnout spravedlivějšího přerozdělování bohatství. Doufali také, že snižování daní podpoří růst ekonomiky.

Když v roce 1955 donutil srdeční záchvat Churchilla k odchodu na odpočinek, premiérem se stal Anthony Eden. Obchodní konjunktura v letech 1954 a 1955 a další snížení daní vyneslo konzervativcům ve volbách v roce 1955 ještě silnější většinu v Dolní sněmovně.

Rok poté, co se Eden postavil do čela vlády, musel čelit plánu egyptského premiéra a později i prezidenta Gamála Abdala Násira na znárodnění Suezského průplavu (viz kapitola 6). S podporou převážné části Konzervativní strany a francouzské vlády se pokusil Násirovo rozhodnutí zvrátit. Tváří v tvář silnému odporu Spojených států a OSN však musela Británie ustoupit. Během krize se Eden nervově zhroutil a na jeho místo nastoupil Harold Macmillan.

Macmillan, přezdíváný Supermac, se projevil jako schopnější politik než Eden. Využil zlepšující se hospodářské situace a vnitropolitickými problémy se příliš nezatežoval. Za osmnáct měsíců urazil téměř třicet tisíc kilometrů na

cestách, jejichž cílem bylo zmírnit napětí na mezinárodní politické scéně a obnovit prestiž Británie, jež během suezské krize utrpěla těžkou ránu. Doma se jeho vláda pokoušela snížit investice do ekonomiky a omezit úvěry, aby tak odvrátila další devalvaci libry. Ačkoli tato opatření nakonec přispěla ke zpomalení hospodářského růstu a ke zvýšení počtu nezaměstnaných, další konjunktura v letech 1958 a 1959 vedla k ještě přesvědčivějšímu volebnímu vítězství konzervativců v roce 1959, kdy v Dolní sněmovně získali drtivou převahu. Další výrazné porážce labouristů zjevně napomohla podpora rozšiřování sociálních programů.

V celé této dekádě poznamenaly Labouristickou stranu rozpory týkající se sociálního systému a vyzbrojování armády. Levicová frakce vedená Aneurim Bevanem i nadále tvrdohlavě prosazovala vyšší sociální dávky, zatímco pravicové křídlo v čele s bývalým oxfordským profesorem ekonomie Hughem Gaitskellem a Clementem Attleem s rozšiřováním sociální sítě a následným růstem byrokracie nesouhlasilo. Po volbách v roce 1959 přesvědčilo pravé křídlo zbytek členů strany, aby se vzdali koncepce znárodnění ve prospěch rychlejšího ekonomického růstu dosaženého s pomocí plné zaměstnanosti a periodických stimulačních zásahů státu do ekonomiky.

Levicoví intelektuálové publikující v *New Left Review*, šokovaní potlačením maďarské revoluce sovětskou armádou, začali namísto třídního boje a státem řízené ekonomiky zdůrazňovat myšlenku demokratického socialismu. Souhlas labouristů s výrobou britské vodíkové bomby v roce 1957 přispěl ke vzniku nového levicového hnutí zvaného Kampaň za jaderné odzbrojení (*Campaign for Nuclear Disarmament, CND*). Toto hnutí spolu s levicovým křídlem labouristů sice nakonec stranu přimělo změnit postoj k jaderným zbraním, nikoli však k jejímu vlastnímu politickému a sociálnímu programu.

Pozice konzervativců oslabil hospodářský pokles po roce 1959, provázený rostoucí inflací a nepříznivou obchodní bilancí. Ačkoli se Macmillan uchýlil ke zmrazení mezd, zvýšil nepřímé daně a použil některé velmi nekonzervativní nástroje k překonání ekonomické recese, včetně modifikované formy plánování, nedokázal neblahý vývoj zastavit.

Tato krize pramenila jednak z řady už dříve popsanych nedostatků britské ekonomiky (viz kapitola 4) a dále z rostoucí konkurence evropských států a Japonska. K potížím konzervativců lze navíc přičíst i de Gaullův nesouhlas se vstupem Británie do EHS v roce 1963. Třebaže bylo jasné, že přijetí do EHS, nutně spojené s různými problémy, rozhodně nepřinese okamžité zlepšení ekonomické situace, francouzské veto zasadilo Macmillanovým široce publikovaným plánům britského rozvoje těžkou ránu.

Krátce nato následoval skandál, jehož protagonistou byl Macmillanův ministr války John Profumo. Jak hlásaly den co den palcové titulky bulvárních plátků, Profumo se zapletl s dívkou pochybné pověsti, kterou požádal námoř-

ní atašé sovětské ambasády, aby od Profuma vyzvěděla vše o britském jaderném arzenálu. Ačkoli Macmillan požadoval Profumovu demisi a také jí dosáhl, sám musel též nést svůj díl odpovědnosti. Skandál i zhoršující se zdravotní stav jej přiměly k rezignaci. Ve funkci předsedy vlády ho vystřídal sir Alec Douglas-Home. Třebaže postrádal Macmillanovo charisma i schopnosti labouristického kandidáta Harolda Wilsona, ve volbách těsným rozdílem pouhých čtyř křesel zvítězil. A tak se konzervativci navzdory všem problémům udrželi u moci, neboť veřejnost měla k labouristické vládě stále ještě značně rozpačité postoje.

Politická situace ve Skandinávii

Ve Skandinávii naopak vláda levice a středu nevzbuzovala téměř žádné obavy. S výjimkou Finska, kde se socialisté dělili o moc s agrárníky, vládly ve Skandinávii socialisty ovládané koalice, a to od konce války až do poloviny šedesátých let. Jen v Dánsku došlo ke krátkému přerušení této kontinuity v letech 1950 až 1953, kdy sociálnědemokratické strana ztratila své dominantní postavení. Ovšem i ve Finsku by sociální demokraté nejspíš zvítězili, nebýt převládajícího vlivu Sovětského svazu a jeho nedůvěry k sociálním demokratům. Zatímco na Západě z poválečného chaosu těžila konzervativní seskupení, ve Skandinávii z něho profitovaly socialistické strany.

Ekonomicky byl Západ rozdělen na dva bloky, na Evropské hospodářské společenství (Francie, Itálie, SRN a Benelux) a na Evropské sdružení volného obchodu – EFTA – (*European Free Trade Association*, Velká Británie, Rakousko, Lichtenštejnsko, Dánsko, Finsko, Norsko, Portugalsko, Švédsko, Island a Švýcarsko). To vedlo k určitým hospodářským problémům, obecně však skandinávské státy z rozvoje obou organizací těžily. V roce 1960 byla jedná třetina švédského exportu určena partnerům z EFTA a další třetina členům EHS. Dánsku, tradičnímu vývozci zemědělských produktů, se podařilo s pomocí dohodnutého programu industrializace spolu se snížením celních tarifů členských zemí EFTA zvýšit i export svých průmyslových výrobků, takže držel krok s vývozem zemědělských výrobků.

Norská dělnická strana a sociálnědemokratické strany ve Švédsku a Dánsku, které vládly už od meziválečného období, si v době rychlého hospodářského růstu upevnily své postavení především rozšiřováním výhod sociálního státu. Švédsko přijalo povinné zdravotní pojištění a penzijní plány, rodinné přídatky a další sociální opatření, která stála zemi ročně víc jak tři miliardy dolarů. Do roku 1965 se podobnými sociálními státy staly i Dánsko a Norsko.

Hospodářské oživení přispělo v padesátých letech k úspěchům socialistů, zatímco krize let šedesátých jejich pozice oslabil. Pokles výkonu dánské

ekonomiky v polovině šedesátých let zapříčiněný vysokými cly stanovenými EHS vedl k devalvaci měny. K tomu se připojily stále rostoucí přímé i nepřímé daně nutné k zajištění sociálního státu, které veřejnost odmítala. Když ve volbách v roce 1968 sociální demokraté i jejich koaliční partner, Socialistická lidová strana, prohráli, vládnoucí koalici vytvořila skupina centristických uskupení.

Třicetiletá vláda Norské dělnické strany, jejíž pozici mimo jiné oslabil i rozpory v EHS a EFTA, skončila, když konzervativci, liberálové a centristé sestavili koaliční kabinet. Tyto změny však měly na domácí politickou scénu jen malý vliv, neboť všechny politické strany ve Skandinávii de facto přijaly koncepci sociálního státu.

Politická situace ve státech Beneluxu

Politická situace v zemích Beneluxu byla značně složitá jednak kvůli nadbytku politických stran – například v Nizozemí ve volbách v roce 1963 získalo parlamentní zastoupení deset politických seskupení – a dále kvůli národnostním a náboženským rozdílům neblaze ovlivňujícím politickou scénu.

V Belgii šly spory holandsky mluvících Vlámů a francouzsky hovořících Valonů napříč všemi politickými stranami. Obecně lze říci, že Vlámové podporovali katolickou stranu – Křesťanskosociální (*Parti Social Chrétien, PSC*) – zatímco Valoni dávali přednost socialistům a liberálům. Politickou otázkou číslo jedna se v padesátých letech stala státní podpora katolických škol. Vyřešil ji jen kompromis dovolující státu poskytovat finanční příspěvky učitelům působícím na církevních školách. Spory týkající se univerzity v Lovani, jež měla být podle přání Vlámů výhradně vlámská, vyvrcholily rozdělením univerzity na dvě samostatné instituce – vlámskou a valonskou.

Relativně pomalý hospodářský růst – roční přírůstek hrubého národního produktu dosahoval v padesátých letech jen 2,7 % – národnostní a jazykové problémy ještě zhoršoval. Stagnaci trpěli hlavně Valoni, kteří v meziválečném období v zemi vládli. Většina nových průmyslových podniků se díky kvalitnějším dopravním zařízením budovala ve vlámských oblastech, takže hlavní tíže krize dopadla na jižní valonské regiony, neboť tamější zásoby uhlí už byly vyčerpány. Když se v roce 1960 vláda pokusila o revitalizaci průmyslu zavedením úsporných opatření včetně omezení sociálních výhod, zastavení veřejných prací a snížení různých dotací do továren, vypukla sedmadvacetidenní generální stávk, vedoucí k pádu kabinetu.

Spory mezi Valony a Vlámů pokračovaly po celá šedesátá léta a brzdily jakékoli vládní pokusy o řešení ekonomických problémů. Důvodem k demisím vlády v roce 1965 a 1968 byla hlavně jazyková otázka. Koncem šedesátých let

nicméně došlo k jistému uklidnění situace, neboť EHS pomohlo Belgii skoncovat s ekonomickou stagnací a posilovalo význam a soudržnost společenství. Dopad ztráty belgického Konga a území Rwandy a Burundi byl kompenzován zlepšujícími se hospodářskými podmínkami. Vytvoření dvojích ministerstev vzdělání, kultury, hospodářství a veřejných záležitostí navíc přispělo ke zmírnění neshod mezi Vlámí a Valony.

V Nizozemí i přes množství politických stran a rozdělení většiny institucí podle náboženství umožňoval rychlý hospodářský růst udržet spory a zmatky na zvládnutelné úrovni. Ačkoli země za války utrpěla při německém bombardování těžké škody, její geopolitická poloha v ústí Rýna a tradiční zaměření na obchod přispěly k rychlému ozdravení ekonomiky, krácejícímu ruku v ruce se zlepšující se situací světového obchodu a rozvojem německého průmyslu. V padesátých letech se Rotterdam stal předním evropským námořním přístavem a Nizozemí námořní velmocí EHS. Ztráta Indonésie v roce 1949 měla na domácí ekonomiku jen malý dopad, což dokazuje například zdvojnásobení průmyslové výroby v letech 1954 až 1964 nebo růst obchodních aktivit.

Politické scéně padesátých a šedesátých let dominovaly katolická lidová strana a Strana práce, které uzavřely koalici vládnoucí až do roku 1958. Tehdy Strana práce ztratila podporu kvůli své neobvyklé politice zmrazování mezd. Po roce 1958 hlavní slovo na domácí scéně získala koalice katolické lidové strany a dvou protestantských stran. V polovině šedesátých let obě vedoucí politická uskupení přišla o část svých voličů a musela čelit vnitřním rozporům, avšak i přesto si udržela výrazný vliv v koaličních kabinetech a obnovila své spojenectví, jako například ve vládě z roku 1965 či 1966.

Politická situace v Rakousku

Zmírňování napětí spolu s rychlým hospodářským rozvojem mělo na rakouskou vnitropolitickou situaci mimořádný dopad. Rakousko bylo od konce války obsazeno spojeneckými jednotkami a po celou Stalinovu éru nemohlo znovu obnovit svou národní suverenitu, neboť Stalin je považoval za strategicky velmi významné. V roce 1955 však Chruščov ve snaze zlepšit vztahy se Západem souhlasil s ukončením okupace Rakouska pod podmínkou, že Rakousko slíbí svou trvalou neutralitu.

Po náhlém skončení okupace se zprvu v rakouské politice změnilo jen málo. Sociálnědemokratická Socialistická strana Rakouska (*Sozialistische Partei Österreich*, SPÖ) a křesťanskodemokratická Rakouská lidová strana (*Österreichische Volkspartei*, ÖVP), které se dělily o politické funkce a úřady státní správy v přímém poměru k počtu získaných volebních hlasů už od počátku okupační správy, pokračovaly v koalici i dalších jedenáct let poté. Ze

strachu z oné nebezpečné polarizace, která propukla ve třicátých letech v době těžké politické krize, se obě strany bály vrátit k normálním politickým aktivitám. Rychlý ekonomický růst a přijetí spíše reformního než revolučního kursu ze strany sociálních demokratů však rychle zmírnily obavy z politického chaosu. S obnovením důvěry veřejnosti v politiku se v roce 1966 dosavadní koalice rozpadla, když se lidovcům podařilo získat tolik hlasů, že mohli vládnout samostatně.

Politická situace v Portugalsku a Španělsku

V jižní Evropě, kde ekonomická transformace postupovala jen velmi pomalu, se u moci udržely autoritativní režimy. Španělsko i Portugalsko se za vlády diktátorů Franciska Franka a Antonia Salazara až do šedesátých let rozhodně bránily jakýmkoli změnám. Ve Španělsku byly všechny opoziční strany stále zakázány, ačkoli Franco nedokázal zamezit jejich vzniku ani jejich tajným aktivitám. I přes odpor obyvatel měst vůči vládě si Franco zachoval podporu katolické církve, armády a Falangy – oficiální režimní strany.

Když se však opozice rozšířila i mezi příslušníky ozbrojených sil a do církevních kruhů, musel Franco souhlasit s jistými omezenými reformami. Liberálové mezi katolickým klérem stále otevřeněji kritizovali jeho autoritářství a mladí důstojníci, toužící po rychlejšímu postupu a modernizaci ekonomiky, agitovali za změnu poměrů. Skupinka militantních katolíků sdružených ve hnutí *Opus Dei*, do níž patřilo i několik ministrů, žádala jak reformu hospodářství, tak i těsnější sepětí s EHS. Toto protisocialistické a monarchistické hnutí povzbuzené pevnou pozicí, kterou získalo po válce na univerzitách, chtělo obrodit Španělsko budováním kapitalismu, a proto odmítalo korporativní samovládu prosazovanou Falangou. Poté, co technokraté z *Opus Dei* získali v roce 1957 sympatie samotného Franka, směřovali zemi k začlenění do západního hospodářského systému. Žádost Španělska o členství v EHS byla podaná v roce 1962 především zásluhou *Opus Dei*, které trvalo na tom, že modernizace země vyžaduje západní investice, obchodní vztahy a odborné zkušenosti.

Nejsilnější opozice vůči režimu se však zformovala v severním Katalánsku a Baskicku, kde se separatisté stále častěji uchýlovali k násilí, aby dosáhli větší míry autonomie. Přesto ani jednotlivé opoziční skupiny včetně politických stran nebyly ochotné postavit se společně proti vládě; navíc jejich pozici oslabil Franco v šedesátých letech, když zaručil provedení částečných reforem. Uvolnil cenzuru tisku, zrušil vojenské soudy, poskytl menšinám větší práva, rozdělil výkonnou moc mezi sebe a parlament a povolil svobodné volby stovky poslanců do šestisetčlenného parlamentu.

Jeho režim posílil i fakt, že dlouhé období hospodářské stagnace konečně skončilo. Rostoucí investice Spojených států, Německa a Francie poskytly průmyslu nezbytný kapitál k jeho rozvoji. Výměnou za souhlas s rozmístěním amerických základen ve Španělsku získal Franco od Američanů nutnou vojenskou a finanční pomoc. Dalším stimulem pro španělskou ekonomiku byly záplavy turistů proudících na pláže Středozemního moře, kde si za nízké ceny vychutnávaly slunce a koupání.

Role ekonomiky v politice

Jak se postupně z vnitřní politiky vytrácela hrozba studené války, stále výraznější roli v ní hrály ekonomické faktory, které rozhodovaly o politickém úspěchu či prohře. Zatímco rychlý hospodářský růst let padesátých udržel ve většině západoevropských zemí u moci pravici a ve Skandinávii sociální demokracii, stagnace let šedesátých vyvolala silnou a mnohdy úspěšnou kritiku ze strany politických oponentů režimu. Ve Velké Británii nahradili konzervativce labouristé a němečtí sociální demokraté získali podíl ve vládě křesťanských demokratů.

I když v Itálii zůstali dominantní politickou silou křesťanští demokraté, museli čelit silící opozici levicových stran. Ve Francii, kterou až do konce šedesátých let nezasáhla žádná vážnější krize a kde si většina Francouzů dobře pamatovala de Gaullovy diplomatické úspěchy, si gaullistický Svaz pro novou republiku (*Union pour la Nouvelle République, UNR*) zachoval svou pevnou pozici. Avšak vznik centristických a levicových koalicí a nečekaně mnohem menší de Gaullovův náskok v prezidentských volbách v roce 1965 signalizovaly vznik opozice zpochybňující politickou hegemonii gaullistů. Ve Skandinávii se pouze švédským sociálním demokratům podařilo v šedesátých letech udržet u moci, zatímco mocenské postavení vládnoucí Norské dělnické strany a dánské sociálnědemokratické strany bylo především kvůli hospodářským problémům oslabeno.

Zvláště významným faktorem ovlivňujícím změny politických osudů evropských vládnoucích stran se stal rozsah sociální sítě. Na rozdíl od Skandinávie, kde občané chtěli rozšiřování už tak dost propracovaného a štědrého systému zabrzdit, voliči v řadě největších států žádali naopak zdokonalení sociálních programů a prohloubení sociálních reforem. V zemích, kde byl sociální systém úzce svázan s ekonomickými problémy a stagnací, se vládnoucí strany dostávaly do velmi obtížné situace nebo své výsadní postavení ztrácely úplně.

6] Konec evropského koloniálního impéria

Dáváme přednost riskantní autonomii před poklidným otroctvím.

Kwame Nkrumah, *Autobiografie*

Během prvních dvou desetiletí po skončení druhé světové války ztratila Evropa svá asijská i africká panství. První na řadě byly kolonie v Asii, kde národně osvobozené hnutí začalo už před první světovou válkou. Asii následovala Afrika, kde většina států získala nezávislost do roku 1965. V tomto krátkém časovém úseku svrhlo kolonialismus více než čtyřicet zemí, v nichž žila jedna čtvrtina světové populace.

I když silným stimulem v tomto procesu byla druhá světová válka, boj za osvobození probíhal už před ní, a to zejména v Asii a na Středním východě. Japonské vítězství nad ruským imperialismem v rusko-japonské válce (1904–1905) poskytlo národně orientovaným skupinám po celé Asii mocný impuls, který je přesvědčil, že evropské mocnosti nejsou neporazitelné.

Již v první světové válce evropské velmoci vzájemně oslabovaly své pozice podporou národně osvobozeného hnutí svých protivníků: Němci podněcovali v zemích Maghribu arabský nacionalismus namířený proti Francouzům, zatímco Britové a Francouzi povzbuzovali nacionalismus na Středním východě proti Turecku jako spojenci Německa. Evropské mocnosti slibovaly svým koloniím ústupky výměnou za jejich pomoc proti nepříteli. Jak se válečný konflikt chýlil ke konci, protiiperialistická propagandistická kampaň zahájená Leninem po bolševické revoluci v roce 1917 vyvolala na Západě protireakci. Po *Čtrnácti bodech* amerického prezidenta Woodrowa Wilsona obhajujících právo na sebeurčení následoval slib Davida Lloyd George z roku 1918, přiznávající koloniím toto právo stejně jako komukoli jinému.

Současně však první světová válka povzbudila své vítěze, aby svá koloniální panství ještě rozšířili. V meziválečném období sice místní koloniální elity v některých oblastech zpochybňovaly evropskou nadvládu, ale nesvrhly ji. Ekonomická krize následující po druhé světové válce donutila koloniální mocnosti vzdát se částečně své hegemonie, zejména kvůli nedostatku zdrojů a sílícím protikoloniálním silám. Odezva velmocí na osvobozené hnutí se lišila. Britové kladli menší odpor, protože jejich poválečné hospodářství prožívalo těžkou krizi. Přesto se však labouristická vláda pokoušela udržet si vliv napří-